

MAREK BIELECKI, MARIUSZ SKORNIIEWSKI

EWOLUCJA STATUSU PRAWNEGO CERKWI W KORCZMINIE

WPROWADZENIE

Kościół greckokatolicki w Polsce od momentu powstania w 1596 r. narażony był na częste zmiany swojego statusu prawnego. Działo się tak dlatego, że Kościół prawosławny, nie mogąc pogodzić się ze stratą dużej liczby wiernych i licznych dóbr materialnych, usilnie dążył do powtórzonego włączenia go w swoje struktury. Poparcie, jakie miał u podmiotów sprawujących władzę, niezależnie od tego, czy była to carska Rosja, czy władza ludowa, sprawiało, że odnosił na tym polu liczne sukcesy.

Przedmiotem niniejszego opracowania jest ukazanie ewolucji statusu prawnego majątku, będącego w posiadaniu Kościoła greckokatolickiego, na przykładzie zabytkowej cerkwi w Korczminie, położonej w powiecie tomaszowskim w województwie lubelskim. Aktualnie cerkwią opiekuje się parafia greckokatolicka z Lublina, wchodząca w skład archieparchii przemysko-warszawskiej, której zwierzchnikiem jest abp Jan Martyniak. Obok tej archieparchii w Polsce istnieje także eparchia wrocławsko-gdańska z ordynariuszem Włodzimierzem Juszcakiem. Według danych statystycznych Kościół greckokatolicki w Polsce posiada aktualnie 55 000 wiernych, 134 jednostki kościelne oraz 74 duchownych¹.

¹ *Mały rocznik statystyczny Polski 2010*, Warszawa 2010, s. 130.

Opracowanie składała się z dwóch zasadniczych części. W pierwszej została omówiona – ograniczona do najważniejszych wydarzeń – ewolucja uwarunkowań historyczno-prawnych działalności Kościoła greckokatolickiego w Polsce, w drugiej zaprezentowane zostały wyniki badań dotyczące cerkwi w Korczminie.

1. UWARUNKOWANIA HISTORYCZNO-PRAWNE

Istotna rola w zawarciu unii brzeskiej przypadła królowi Zygmuntovi III Wazie, który był gorliwym katolikiem, ale obawiał się również, że powołany w 1589 r. Autokefaliczny Patriarchat Moskiewski będzie dążył do wchłonięcia w swoje struktury prawosławia w państwie polsko-litewskim. Unia brzeska została podpisana 23 grudnia 1595 r. w Rzymie przez biskupów prawosławnych Ipatija Potija i Kiryła Terleckiego. W październiku 1596 r. miał ją zatwierdzić Synod zwołany do Brześcia nad Bugiem. Synod ten jednak rozbił się na dwa synody: przeciwników i zwolenników unii, którzy obłożyli się wzajemnymi klątwami. W wyniku unii powstał podporządkowany papiestwu obrządek greckokatolicki, zwany również obrządkiem ukraińsko-bizantyjskim².

Aby pogodzić interesy unitów i prawosławnych Sejm elekcyjny w 1632 r. uchwalił *Punkty uspokojenia obywatelów Korony i Wielkiego Księstwa Warszawskiego narodu ruskiego w religii greckiej będących*, które przyznawały równouprawnienie obydwu kościołom. Dnia 14 marca 1635 r. król pod naciskiem nuncjusza papieskiego wydał zarówno unitom, jak i prawosławnym przywileje realizujące *Punkty uspokojenia*, które zostały potwierdzone konstytucjami sejmowymi z 17 marca 1635 r. i 24 kwietnia 1638 r.³

Za panowania cara Mikołaja I Kościół greckokatolicki został podporządkowany oberprokuratorowi Świętego Synodu. Dnia 22 kwietnia 1828 r., wraz z ukazem Mikołaja I rozpoczyna się długofalowe likwidowanie w Rosji unii brzeskiej. W 1832 r. Kolegium greckokatolickie

² M. Winiarczyk-Kossakowska, *Ustawy III Rzeczypospolitej o stosunku państwa do kościołów chrześcijańskich*, Warszawa 2004, s. 55.

³ Tamże, s. 57.

przeszło pod zarząd Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, a w 1839 r. car Mikołaj I zatwierdził połączenie Kościoła unickiego z rosyjską Cerkwią prawosławną⁴. Likwidacja Kościoła unickiego w zaborze rosyjskim dokonała się w 1839 r., natomiast w Królestwie Polskim dopiero w 1875. Dnia 18 lutego 1875 r. zwierzchnik diecezji chełmskiej Popiel przeszedł na prawosławie wraz z wieloma duchownymi unickimi. Diecezja chełmska została włączona jako sufragania do prawosławnej diecezji warszawskiej, która od tego momentu nosiła nazwę warszawsko-chełmskiej. Po wydarzeniach z 18 lutego 1875 r. wysłano do cara delegację z prośbą o przyjęcie do prawosławia. Car zgodził się, a Święty Synod Prawosławny 25 marca zatwierdził połączenie diecezji chełmskiej z cerkwią⁵.

Dnia 20 czerwca 1938 r. państwo polskie zawarło ze Stolicą Apostolską układ w sprawie ziem, kościołów i kaplic pounickich⁶. Zgodnie z jego treścią przez określenie „ziemie pounickie, kościoły pounickie, kaplice pounickie” należało rozumieć te nieruchomości, stanowiące w przeszłości własność osób prawnych Kościoła katolickiego obrządku unickiego (greckokatolickiego), które zostały oddane w użytkowanie Cerkwi prawosławnej lub jej osobom prawnym w związku z ukazem carskim z 25 marca 1839 r. (art. 1). Stolica Apostolska zrzekła się na rzecz państwa polskiego roszczeń Kościoła katolickiego do prawa własności na wszystkich ziemiach pounickich, nawet gdyby te ziemie stanowiły przedmiot sporu lub znajdowały się w posiadaniu państwa czy też innych osób (art. 2). W układzie tym znajdowała się również zapowiedź przekazania w zamian przez państwo 12 000 hektarów ziemi oraz wydania Kościołowi obligacji (art. 3). Z dniem wejścia w życie tego układu Polska uznała za własność Kościoła katolickiego kościoły i kaplice pounickie z plebaniami, ogrodami i cmentarzami, będące

⁴ J. Kowalski, *Konstytucja Federacji Rosyjskiej a rosyjska i europejska tradycja konstytucyjna*, Poznań 2009, s. 241.

⁵ J. Rzońca, *Porozbiorowe dzieje Kościoła Unickiego diecezji chełmskiej i jego likwidacja (1875) za panowania cara Aleksandra II, w: Trudne sąsiedztwo. Studia z dziejów stosunków polsko-rosyjsko-ukraińskich XVI-XX w.*, Toruń 2007, s. 178.

⁶ Układ między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską w sprawie ziem, kościołów i kaplic pounickich, których Kościół katolicki pozbawiony został przez Rosję, podpisany w Warszawie dnia 20 czerwca 1938 r. (Dz. U. z 1939 r. Nr 35, poz. 222).

w dniu podpisania układu w posiadaniu lub we władaniu Kościoła katolickiego (art. 5). Wymiana dokumentów ratyfikacyjnych dokonała się 16 marca 1939 r., a 12 kwietnia zostało wydane Oświadczenie Rządowe w tej sprawie, które zostało ogłoszone 16 kwietnia 1939 r.⁷

W okresie II wojny światowej oraz bezpośrednio po jej zakończeniu doszło do dramatycznych wydarzeń na Wołyniu oraz w przygranicznych miejscowościach województwa lubelskiego. Również w gminie Ulhówek, w której położony jest Korczmin, bandy UPA wymordowały niewinną ludność, w bestialski sposób znęcając się nad swoimi ofiarami⁸. Kościół greckokatolicki nie pozostawał obojętny wobec tych wydarzeń z uwagi na to, że również cześć jego duchowieństwa popierała ukraińskie tendencje nacjonalistyczne. W marcu 1942 r. Ordynariat greckokatolicki wystosował list do wiernych, w którym groził karą ekskomuniki wszystkim, którzy brali udział w zbrodniach. Osobny list pod tytułem *Nie zabijaj* w lipcu 1942 r., wystosował metropolita Andrzej Szeptycki⁹.

Po wytyczeniu granicy polsko-radzieckiej pozostało 223 parafie oraz 420 księży, z czego około 300 pełniło swą posługę. W dniu 10 grudnia 1946 r. papież powołał w Polsce Delegaturę Specjalną Stolicy Apostolskiej dla wiernych obrządku greckokatolickiego i obrządku ormiańskokatolickiego. Prymas Hlond mianował zaś 31 marca 1947 r. ks. Wasyla Hrynaka swym Wikariuszem Generalnym dla Diecezji Greckokatolickiej Przemyskiej. W Polsce przetrwały więc struktury obrządku greckokatolickiego, jednakże Akcja Wisła spowodowała, że praktycznie przestał funkcjonować poza jedyną pozostałą parafią w Komańczy¹⁰.

Majątek Kościoła greckokatolickiego w Polsce został przejęty na własność państwa w wyniku wydania dwóch dekretów: z 5 września

⁷ Oświadczenie Rządowe z 12 kwietnia 1939 r. w sprawie wymiany dokumentów ratyfikacyjnych układu między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską o ziemiach pounickich, podpisanego w Warszawie dnia 20 czerwca 1938 r. (Dz. U. z 1939 r. Nr 35, poz. 223).

⁸ Na temat tragicznych wydarzeń dotyczących gminy Ulhówek zob. T. Wolczyk, *Tarnoszyn w ogniu*, Chełm 2009.

⁹ W. Osadczy, *Kościół wobec konfliktu polsko-ukraińskiego w czasie II wojny światowej*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2009, nr 1-2, s. 72.

¹⁰ Tamże, s. 90-92.

1947 r. o przejściu na własność państwa mienia pozostałego po osobach przesiedlonych do ZSRR¹¹ oraz z 28 września 1949 r. o zmianie dekretu z dnia 5 września 1947 r. o przejściu na własność państwa mienia pozostałego po osobach przesiedlonych do ZSRR¹². W myśl pierwszego z nich wszelkie mienie ruchome i nieruchomości osób przesiedlonych do ZSRR, pozostałe na obszarze państwa polskiego, przeszło z mocy samego prawa z chwilą przesiedlenia tych osób na własność państwa bez odszkodowania (art. 1). O powyższym przejściu miały decydować okręgowe urzędy likwidacyjne, a w stosunku do nieruchomości miejskich powiatowe władze administracji ogólnej (art. 3). Zgodnie z brzmieniem art. 1 dekretu z 1949 r., na własność państwa przeszło również mienie osób prawnych, których istnienie lub działalność wskutek przesiedlenia do ZSRR ich członków lub osób tą działalnością objętych stała się bezprzedmiotowa. Do stwierdzenia tej okoliczności ze względu na sprawowany nadzór nad daną kategorią osób prawnych upoważniono właściwą władzę.

Zarówno prymas Wyszyński, jak i prymas Glemp otrzymali specjalne pełnomocnictwa ze Stolicy Apostolskiej do kierowania obrzędkiem greckokatolickim¹³. Prymas Wyszyński wydawał duchownym specjalne zezwolenia na tzw. birytualizm, czyli odprawianie mszy w obu porządkach zależnie od składu wiernych. Pozwoliło to uniknąć tworzenia odrębnych placówek, na co wymagano zgody władz wojewódzkich. Konieczność uzyskania takiej zgody była konsekwencją obowiązywania dekretu z 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych¹⁴. Zgodnie bowiem z jego art. 4, mianowanie na stanowiska arcybiskupów, biskupów diecezjalnych, koadiutorów z prawem następstwa, proboszczów i administratorów parafii wymagało uprzedniego upewnienia się, czy przeciw osobom, które mają być

¹¹ Dz. U. z 1947 r. Nr 59, poz. 318.

¹² Dz. U. z 1949 r. Nr 53, poz. 404. Zob. także: M. Winiarczyk-Kossakowska, *Ustawy III Rzeczypospolitej*, s. 92.

¹³ W dniu 18 listopada 1981 r. prymas Glemp otrzymał takie pełnomocnictwo ze Stolicy Apostolskiej z równoczesnym podniesieniem Delegatury Specjalnej, która została przemianowana na Ordynariat. Zob. M. Winiarczyk-Kossakowska, *Ustawy III Rzeczypospolitej*, s. 96-97.

¹⁴ Dz. U. z 1957 r. Nr 1, poz. 6.

mianowane, nie zachodzą uzasadnione zastrzeżenia właściwego organu państwowego. Dekret z 1956 r. w odróżnieniu od poprzedzającego go dekretu z 1953 r.¹⁵ łagodził nieco restrykcyjność uregulowań, dopuszczając, m.in. rozwiązywanie konfliktów personalnych drogą negocjacji¹⁶. Do zgłoszenia zastrzeżeń przeciw mianowaniu na stanowisko arcybiskupa, biskupa diecezjalnego i koadiutora z prawem następstwa właściwy był rząd. Natomiast stanowisko proboszcza i administratora parafii – prezydium właściwej miejscowo rady narodowej (art. 5).

Sprawy powrotu majątku pounickiego były przedmiotem licznych dyskusji w Sejmie i Senacie podczas obrad dotyczących ustawy o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (uPAKP), której projekt wpłynął do Sejmu 11 października 1991 r.¹⁷ Proponowano dwie możliwości rozwiązania sporu, jaki powstał między przedstawicielami PAKP a ukraińskim Kościołem greckokatolickim w Polsce. Pierwsza propozycja polegała na tym, żeby ustalić, kto i kiedy, komu i w jaki sposób odebrał dany obiekt, czyją faktyczną stanowił własność, a następnie nie patrząc na stan faktyczny i prawa nabyte, zwrócić go prawowitemu właścicielowi. Druga propozycja to powstrzymanie się od konfrontacji i rywalizacji poprzez zachowanie istniejącego stanu spornych świątyń. Za drugim rozwiązaniem opowiedziały się komisje oraz organizacje mniejszości narodowych¹⁸. Ostatecznie przyjęto rozwiązanie, zgodnie z którym uregulowanie stanu prawnego nieruchomości lub ich części, które przeszły na własność państwa na podstawie dekretu z dnia 5 września 1947 r. o przejściu na własność państwa mienia pozostałego po osobach przesiedlonych do ZSRR, a były własnością diecezji, parafii, klasztorów lub innych instytucji greckokatolickich (unickich) diecezji przemyskiej obrządku

¹⁵ Dekret z 9 lutego 1953 r. o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych (Dz. U. Nr 10, poz. 32).

¹⁶ A. Chabasińska, *Polityka władz wobec mniejszości wyznaniowych w Polsce w latach 1945-1956*, „Studia Lubuskie” 2009, t. 5, s. 60.

¹⁷ Całą ścieżkę legislacyjną analizuje: D. Walencik, *Ścieżka legislacyjna projektu ustawy o stosunku państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2007, t. 10, s. 181-200.

¹⁸ D. Walencik, *Ścieżka legislacyjna*, s. 189; tenże, *Zmiany w ustawie o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego dotyczące regulacji spraw majątkowych*, w: *Prawo i religia*, t. 1, red. T.J. Zieliński, Warszawa 2007, s. 67-85.

greckokatolickiego oraz Administracji Apostolskiej Łemkowszczyzny, i które pozostają we władaniu prawosławnych kościelnych osób prawnych, określi odrębna ustawa (art. 49 ust. 1 uPAKP)¹⁹.

Do czasu wydania tej ustawy Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny i Kościół katolicki obrządku bizantyjsko-ukraińskiego na mocy porozumienia biskupów diecezjalnych mogą wspólnie użytkować świątynie pozostające we władaniu prawosławnych kościelnych osób prawnych w dniu wejścia w życie niniejszej ustawy (art. 49 ust. 2 uPAKP). Artykuł 49 należy rozpatrywać łącznie z art. 46 ust. 3 ustawy, zgodnie z jakim nie stosuje się do mienia pounickiego przepisów, zgodnie z którymi nieruchomości lub ich części, pozostające w dniu wejścia w życie ustawy we władaniu kościelnych osób prawnych, stają się z mocy prawa ich własnością, jeżeli znajdują się na nich cmentarze grzebalne lub obiekty sakralne wraz z obiektami towarzyszącymi. Oznacza to, że jeżeli właścicielem tych dóbr są parafie greckokatolickie, ich status miała określić odrębna ustawa.

Jak zwraca uwagę D. Walencik, w momencie prac nad ustawą o stosunku państwa do PAKP panowała rozbieżność co do liczby cerkwi pounickich, będących we władaniu PAKP. Biskup przemyski Jan Martyniak w piśmie do marszałka senatu Andrzeja Stelmachowskiego z 11 czerwca 1991 r. wymienił 22 cerkwie. W uzasadnieniu do poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy o stosunku Państwa do PAKP autorzy podają liczbę 24 cerkwi. W uzasadnieniu wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 2 kwietnia 2003 r. znajduje się informacja, że z materiałów parlamentarnych wynika, iż zaskarżone przepisy dotyczą w praktyce 23 obiektów sakralnych, a z informacji przekazanych na rozprawie wynika, że tylko 21²⁰. W dniu 15 lutego 2002 r. Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny wystąpił z wnioskiem do Trybunału Konstytucyjnego o zbadanie zgodności przepisów wyłączających nieruchomości pounickie od uwłaszczenia²¹. Zakwestionowano normy

¹⁹ Ustawa z 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (Dz. U. Nr 66, poz. 287).

²⁰ D. Walencik, *Rewindykacja nieruchomości Kościoła katolickiego w postępowaniu przed Komisją Majątkową*, Lublin 2008, s. 128.

²¹ D. Walencik, *Zmiany w ustawie*, s. 76.

zawarte w art. 46 ust. 1 pkt 3, art. 48 ust. 2 pkt 3 i art. 49 ust. 1 i 2 ustawy z 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, które miały naruszać art. 2, art. 25 ust. 1, art. 32 ust. 1 i 2 i art. 64 ust. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej²². Zgodnie ze stanowiskiem wnioskodawcy zaskarżone przepisy różnią się zasadniczo od unormowań prawnych spraw majątkowych przyjętych w ustawie z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP²³. Trybunał uznał, że zaskarżone przepisy są zgodne z Konstytucją i nie łamią konstytucyjnej zasady równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych. Zdaniem TK przepisy te nie spowodowały sytuacji, w której status prawny wymienionych w nich nieruchomości byłby nieuregulowany, a w konsekwencji ich wejścia w życie, wymienione w nich nieruchomości pozostały własnością Skarbu Państwa do czasu wydania odrębnej ustawy²⁴.

Kwestia majątków Kościoła greckokatolickiego została uregulowana również w ustawie o stosunku państwa do Kościoła katolickiego (ukk). Na mocy art. 61 ust. 1 p. 1 ukk z mocy prawa przeszły na Kościół katolicki nieruchomości lub ich części, które w dniu wejścia w życie tej ustawy były własnością diecezji, parafii, klasztorów lub innych instytucji greckokatolickich. Chociaż nabycie nastąpiło z mocy samego prawa, to zgodnie art. 61 ust. 5 stwierdzenie przejścia nieruchomości miało dokonywać się w drodze decyzji właściwego miejscowo wojewody²⁵.

²² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

²³ Ustawa z 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 29, poz. 154 z późn. zm.).

²⁴ Szerzej na temat orzeczenia: D. Walencik, *Rewindykacja nieruchomości Kościoła katolickiego*, s. 131-138. Sprawę nieruchomości PAKP uregulowała ustawa z 17 grudnia 2009 r. o uregulowaniu stanu prawnego niektórych nieruchomości pozostających we władaniu Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (Dz. U. z 2010 r. Nr 7, poz. 43), szerzej na jej temat zob. M. Piszcz-Czapla, *Proces uchwalania ustawy z 17 grudnia 2009 r. o uregulowaniu stanu prawnego niektórych nieruchomości pozostających we władaniu Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2010, t. 13, s. 279-323.

²⁵ Decyzja wydawana miała być w drodze postępowania administracyjnego i miała charakter deklaratoryjny. Potwierdzała jedynie istniejący stan prawny. Zdaniem B. Rakoczego *ratio legis* przyznania takiej kompetencji wojewodzie wiązało się z tym, że kościelna osoba prawna, która nabyła własność nieruchomości lub jej części z mocy prawa, musiała

Z kolei art. 62 ukk odnosił się do postępowania regulacyjnego przed nieistniejącą już Kościelną Komisją Majątkową²⁶.

Rzecznik Praw Obywatelskich złożył wniosek o ustalenie powszechnie obowiązującej wykładni art. 61 ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP, w szczególności chodziło o wyjaśnienie budzącego wątpliwości w praktyce zagadnienia prawnego sprowadzającego się do pytania: „czy pod dyspozycje powołanego przepisu – z wyjątkiem przypadku przewidzianego w ust. 1 pkt 1 – podpadają także nieruchomości skonfiskowane przez rządy zaborcze a po odzyskaniu niepodległości w roku 1918 przejęte przez państwo polskie, których zwrot wymagał wydania w każdym wypadku szczególnego aktu normatywnego?”.

W dniu 24 czerwca 1992 r. Trybunał Konstytucyjny wydał w tej sprawie uchwałę, stwierdzając, że „przepisy art. 61 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego [...] dotyczą przywrócenia Kościołowi Katolickiemu własności nieruchomości lub ich części przejętych przez Państwo w Polsce Ludowej za wyjątkiem [...] art. 61 ust. 1 pkt 1, który dotyczy m.in. kościołów i kaplic pounickich, o których mówi art. VI Układu między Stolicą Apostolską i Rzeczypospolitą Polską z dnia 20 czerwca 1938 r. [...], jeżeli kościoły i kaplice nie zostały dotychczas zwrócone Kościołowi Katolickiemu, a nie pozostają we władaniu innych kościołów i zwią-

legitymować się dokumentem potwierdzającym jej nabycie wobec osób trzecich (*Ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 361-362).

²⁶ Komisja zakończyła prace 1 marca 2011 r. na mocy ustawy z 16 grudnia 2010 r. o zmianie ustawy o stosunku państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2011 r. nr 18, poz. 89). Obok nieistniejącej Kościelnej Komisji Majątkowej powołano także Komisje Regulacyjne w odniesieniu do: Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (w 1997), Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego (w 1994), gmin wyznaniowych żydowskich (w 1997) oraz międzykościelną (w 1997). Wszystkie nadal funkcjonują. W momencie likwidacji Komisji Majątkowej najwięcej spraw do rozpatrzenie miała Komisja Regulacyjna ds. Gmin Wyznaniowych Żydowskich, z ponad 5500 złożonych wniosków rozpatrzono ok. 1800. Odpowiednio w Komisji Kościoła Ewangelickiego z 1200 rozpatrzono 900, w międzykościelnej ze 170 orzeczono w 70, w PAKP na 470, rozpatrzono większość wniosków; E. Czaczkowska, *Kościół chce, by komisje nadal zwracały majątek*, „Rzeczpospolita”, wyd. internetowe z 16 lutego 2011 r. (<http://www.rp.pl/arttykul/20,612987-Koscioly-chca-by-komisje-nadal-zwracaly-majatek.html> – dostęp czerwiec 2011).

ków wyznaniowych ani inne kościoły i związki wyznaniowe nie nabyły do nich prawa własności (art. 61 ust. 1 pkt 1, końcowa część zdania i art. 61 ust. 4 pkt 3)²⁷. W ocenie TK, na mocy przytoczonego układu Stolica Apostolska zrzekła się na rzecz państwa polskiego roszczeń do prawa własności na wszystkich ziemiach pounickich²⁸.

2. CERKIEW W KORCZMINIE

Forma świątyni chrześcijańskiej, jaką jest cerkiew, swoimi korzeniami sięga kultury bizantyjskiej. Jej wzory najlepiej przechowane zostały w sztuce związanej z Kościołami wschodnimi. Cerkwie od wieków kształtowane były na silnej podbudowie teologicznej, a czynnikiem decydującym była liturgia (zasadniczo ukształtowana w IV/V wieku). Pomimo regionalnych różnic i odstępstw od ogólnych zasad świątynie wschodnich obrządków zachowały swoją specyfikę do dziś²⁹.

Cerkow to słowiański odpowiednik greckiego *kiriakon* – dom pański. Tradycja chrześcijańska połączyła w jedno dwa znaczenia tradycji starotestamentowej: znaczenie domu Bożego, jakim była świątynia jerozolimska oraz domu zgromadzenia, którym była każda synagoga. Zarówno w języku polskim, jak i ukraińskim czy rosyjskim przyjęło się rozróżnienie świątyni łacińskiej, nazywanej kościołem oraz świątyni obrządku wschodniego zwanej cerkwią. Jednak nie było tak od zawsze, słowo *kościół* pojawiło się w Polsce w XI wieku i dopiero w wieku XV wyparło wcześniej używane – cerkiew. Nazwę *kościół* łączono raczej ze świątynią murowaną, obronną, a cerkiew z drewnia-

²⁷ Uchwała Trybunału Konstytucyjnego z 24 czerwca 1992 r., syg. akt. W.11/91, (Dz. U. Nr 52, poz. 250).

²⁸ Szerzej zob. D. Walencik, *Rewindykacja nieruchomości Kościoła katolickiego*, s. 130-131.

²⁹ K. Warمیńska, *Dziętnastowieczne byle świątynie grekokatolickie z Chłopiatyna, Lisek, Dłużniowa i Budynina jako przykłady trójkopulowych cerkwi drewnianych z południowo-wschodniej części województwa lubelskiego oraz ich problematyka konserwatorska*, Toruń 2007, mps Biblioteka UMK, s. 25; szerzej na ten temat zob. P. Nowakowski, *Brama, przedsionek nieba – idea świątyni w obrządku wschodnim*, „Liturgia Sacra” 1999, nr 1, s. 87-90; R. Brykowski, *Drewniana architektura cerkiewna na koronnych ziemiach Rzeczpospolitej*, Warszawa 1995; L. Uspienski, *Symbolika cerkwi*, Białystok 2000, s. 8-9.

ną. Źródła obu nazw doszukiwać się należy w greckim słowie *ekklesie* – zebranie, zgromadzenie. W sensie mistycznym oznacza ono zarówno Ciało Chrystusa, Jego królestwo – wspólnotę, jak i miejsce modlitwy. W modlitwach odmawianych w trakcie poświęcenia cerkwi nazywa się ją „domem na podobieństwo niebios” i „obrazem miejsca zamieszkania Boga”³⁰.

Korczmińska cerkiew jest najstarszą na Lubelszczyźnie i jedną z najstarszych w Polsce³¹. Jest również jedną z najpiękniejszych cerkwi na pograniczu polsko-ukraińskim. Ta okazała budowla jeszcze pod koniec lat 80. XX wieku stanowiła kompletną ruinę, którą udało się wskrzesić do stanu doskonałości dzięki uporowi byłych oraz teraźniejszych mieszkańców miejscowości oraz regulując prawo własności dotyczące tego obiektu.

Pierwsze wzmianki o wsi Korczmin pochodzą z połowy XV wieku³². Tutejsza parafia greckokatolicka erygowana była prawdopodobnie w latach dwudziestych XVI wieku, o czym wspomina się w dokumentach z 1531 r. W XIX wieku parafia należała do dekanatu bełskiego,

³⁰ K. Warmińska, *Dziewiętnastowieczne byle świątynie*, s. 25.

³¹ „[...] Orientowana, trójdziała, konstrukcji wieńcowej. Babiniec oraz dłuższa i szersza nawa na planach kwadratów, prezbiterium zamknięte trójbocznie. Przed babinicem był przedsionek po obu stronach zakrystie, rozebrane po 1959 r. Obecnie wejście głównie podkreślone dwoma słupami, pełnym zadaszeniem nad pierwszą kondygnacją świątyni. Zręby babinca i prezbiterium równej wysokości, nawa podwyższona o jedną kondygnację, na której ośmioboczny tambur na pendentywach, przykryty ośmiopłaciową kopułą zwieńczoną latarnią z prześwitami. Wewnątrz poszczególne pomieszczenia otwarte do siebie arkadami, w nawie nadwieszony chór. Babiniec przykryty stropem, nawa kopułą, prezbiterium pozornym sklepieniem kolebkowym. W widoku zewnętrznym uwagę zwraca dwukondygnacyjna nawa, której zręb sięga ponad dachy babinca i prezbiterium. Ściany wszystkich trzech kondygnacji wzmocnione lisciami ponad zadaszeniem, wspartym na rysiach, obity gontami. Obiegającym dookoła świątynię. Ściany ponad zadaszeniem oraz tambur oszalowane gontem drewnianym. Dachy i kopuła – pokryte gontem [...]” – Lubelski Wojewódzki Konserwator Zabytków, *Drewniane budownictwo sakralne. Powiat Tomaszów Lubelski, Powiat Hrubieszów*, Lublin 2008, s. 90-91; szerzej na ten temat zob. J. Górak, *Dawne cerkwie drewniane w województwie zamojskim*, Zamość 1984, s. 17-18; R. Brykowski, *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, T. VIII: *Województwo lubelskie*, z. 17: *Tomaszów Lubelski i okolice*, Warszawa 1982, s. 23.

³² P. Antoniak, J. Chodor, W. Słobodian, *Zapomniane pogranicze dekanat uchniowski*, Lublin 2005, s. 23-25.

a w okresie międzywojennym do dekanatu uhnowskiego³³. Przed rozbiorem diecezja chełmska, do której należał Korczmin, obejmowała ziemię chełmską w województwie ruskim, województwo bełskie, wschodnie tereny województwa lubelskiego i enklawę dekanatu kaszobrodzkiego na Wołyniu. Była to najmniejsza diecezja unicka w Rzeczypospolitej, obejmująca ok. 21,1 tys. km/kw. Liczba grekokatolików w 1772 r. oscylowała w 538 parafiach w okolicach 16 000 wiernych³⁴. Z kolei spis z 1921 r. wykazywał w Korczminie 189 domów i 1026 mieszkańców, w tym 11 żydów i 889 Ukraińców³⁵.

W 1944 r. rozpoczynają się diametralne zmiany w strukturze ludnościowej miejscowości, na podstawie Układu między Polskim Komitetem Wyzwolenia Narodowego a Rządem Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej w sprawie przesiedlenia ludności ukraińskiej z terytorium Polski do USRR i obywateli polskich z terytorium USRR do Polski³⁶. Z terenów Polski w granicach ustalonych 27 lipca 1944 r. mieli wyjechać dobrowolnie obywatele polscy narodowości ukraińskiej³⁷. Z USRR ewakuowane miały być osoby narodowości polskiej i żydowskiej, które posiadały do 17 września 1939 r. obywatelstwo polskie³⁸.

Zanim do tego doszło, nabożeństwa w cerkwi odbywały się oficjalnie do 1946 r. Celebrował je ostatni ksiądz Dymitr Bachiwski, deportowany później na Ukrainę³⁹. Po remoncie przeprowadzonym w 1945 r.⁴⁰ obiekt służył jeszcze ostatnim niewysiedlonym mieszkańcom do roku 1947⁴¹.

³³ Tamże.

³⁴ J. Rzońca, *Porozbiorowe dzieje Kościoła unickiego*, s. 146-147.

³⁵ J. Niedźwiedź, *Leksykon historyczny miejscowości dawnego województwa zamojskiego*, Zamość 2003, s. 231-232.

³⁶ G. Pawlikowski, *Przesiedlenia ludności ukraińskiej z województwa lubelskiego do USRR (październik 1944 r. – marzec 1947 r.)*, „Nowa Ukraina” 2009, nr 1-2, s. 39-41.

³⁷ M. Ryńca, *Administracja Apostolska Łemkowszczyzny w latach 1945-1947*, Kraków 2001, s. 34.

³⁸ Tamże.

³⁹ M. Kaniewska, *Cerkiew w Korczminie – symbol jedności i duchowej mocy*, „Spotkania z Zabytkami” 2007, nr 5, s. 27.

⁴⁰ O częściowym remoncie przeprowadzonym w 1945 r. pisze: R. Brykowski, *Katalog Zabytków*, s. 23.

⁴¹ Deportacja ostatniego proboszcza sprawiła, że świątynia w latach 1946-1947 służyła wiernym jako miejsce do modlitw, msze nie były celebrowane.

Na mocy przepisów: dekretu z 5 września 1947 r. o przejęciu na własność państwa mienia pozostałego po osobach przesiedlonych do ZSRR, dekretu z 27 lipca 1949 r. o przejęciu na własność państwa niepozostających w faktycznym władaniu właścicieli nieruchomości ziemskich, położonych w niektórych powiatach województwa białostockiego, lubelskiego, rzeszowskiego i krakowskiego⁴² oraz dekretu z 28 września 1949 r. o zmianie dekretu z dnia 5 września 1947 r. o przejęciu na własność państwa mienia pozostałego po osobach przesiedlonych do ZSRR, właścicielem cerkwi w Korczminie z mocy samego prawa zostaje Skarb Państwa. Dekrety sankcjonowały status własności nieruchomości, które znajdowały się w posiadaniu wysiedlanej ludności narodowości ukraińskiej. Znacjonalizowana została własność wysiedlanych w 1947 r. na północne i zachodnie tereny Polski mieszkańców Korczmina, najczęściej chłopów i drobnych rzemieślników. Pozbawiono również własności osoby prawne oraz właścicieli ziemskich.

Formalnie cerkiew greckokatolicka nie została rozwiązana, jak to miało miejsce w krajach sąsiadujących z Polską, jednakże załamały się struktury Kościoła greckokatolickiego w Polsce⁴³. Dopelnieniem była polityka państwa, polegająca na rugowaniu z życia społecznego wszelkiej aktywności Kościoła.

Władze państwowe bardzo szybko wykazały zainteresowanie majątkiem Kościoła greckokatolickiego w powiecie tomaszowskim, czego dowodem może być korespondencja między Lubelskim Urzędem Wojewódzkim, Wydział Społeczno-Polityczny a Starostwem Powiatowym w Tomaszowie Lubelskim⁴⁴.

⁴² Dz. U. nr 46, poz. 339.

⁴³ W 1946 r. po tzw. soborze lwowskim, Kościół ten został zdelegalizowany w większości krajów komunistycznych, a biskupi i księża, którzy odmawiali zgody na siłowe przyłączenie do Cerkwi prawosławnej, byli poddawani represjom. Majątek kościelny unitów przejęła Cerkiew prawosławna, inne związki wyznaniowe lub przeszedł na własność Skarbu Państwa (USRR, Słowacja, Rumunia), szerzej na ten temat zob. S. Stępień, *Represje wobec Kościoła greckokatolickiego w Europie Środkowo-Wschodniej po II wojnie światowej*, w: *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 2, Przemysł 1994, s. 195-262.

⁴⁴ W telefonogramie z dnia 15 września 1947 r. Urząd Wojewódzki zwraca się z poleceniem następującej treści: „natychmiast w dniu dzisiejszym podać telefonicznie, czy na terenie tamtejszego powiatu są kościoły grecko-katolickie o ile tak, należy podać miejscowość”. W odpowiedzi Urząd Starosty Powiatowego wymienia osiemnaście nieruchomości sakralnych

Po II wojnie światowej Kościół rzymskokatolicki starał się zabezpieczyć mienie Kościoła greckokatolickiego, tworząc na terenie byłych parafii unickich nowe parafie rzymskokatolickie lub ekspozytury już istniejących. W 1947 r. w powiecie tomaszowskim osiedliła się ludność narodowości polskiej pochodząca z województwa krakowskiego oraz różnych części województwa lubelskiego⁴⁵. Nowi mieszkańcy Korczmina zaadaptowali cerkiew do swoich potrzeb. Część ruchomego wyposażenia świątyni została wywieziona przez byłych mieszkańców do USRR lub w inne części Polski⁴⁶. Część pozostała w dawnej cerkwi nie pełniła swojej funkcji liturgicznej. W latach 1947-1953 cerkiew w Korczminie pełniła funkcję kościoła filialnego parafii w Machnówku⁴⁷. Właścicielem nieruchomości nadal był Skarb Państwa reprezentowany przez władze terenowe w Tomaszowie Lubelskim, a faktycznym użytkownikiem parafia w Machnówku⁴⁸. Po 1953 r. cerkiew w Korczminie w związku z odbudo-

(cerkwi), których właścicielem jest Kościół greckokatolicki. W tym wykazie figuruje również cerkiew w Korczminie (Archiwum Państwowe w Zamościu (dalej - APZ), *Starostwo Powiatowe w Tomaszowie Lubelskim*, Sprawy Wyznaniowe 1945-1949, sygn. 114, s. 61).

⁴⁵ Przed wojną w Korczminie oraz Kol. Korczów mieszkało około 127 osób wyznania rzymskokatolickiego, byli to osiedleńcy z krakowskiego, *Kronika Parafii Rzymskokatolickiej w Machnówku*, rkps, s. 22.

⁴⁶ „Wysiedlanym na Ukrainę Radziecką grekokatolikom, bardzo ciężko było opuszczać cerkwie i kaplice, które były przez przodków, a nierazko przez nich samych budowane i utrzymywane. Byli do nich przywiązani religijnie i emocjonalnie. Wysiedlani próbowali ze sobą zabierać wyposażenie swoich cerkwi. Zabierano w miarę możliwości ikony, szaty liturgiczne, księgi parafialne [...]. Nierzadko były to przedmioty zabytkowe. W tych przypadkach interweniowały u radzieckich władz wysiedleńczych polskie służby zajmujące się ochroną zabytków, tym bardziej, że umowa z 9 IX 1944 r. dotycząca ewakuacji ludności ukraińskiej z Polski, a także późniejsze akty wykonawcze, przewidywały, że nie można wywozić z kraju przedmiotów zabytkowych, jeśli nie stanowią one własności rodzinnej”. M. Ryńca, *Administracja*, s. 66. Przedstawione zdarzenia miały miejsce na Łemkowszczyźnie, jednakże identycznie przedstawiała się sytuacja w całej Polsce. To samo dotyczy ludności polskiej przesiedlanej na tereny dzisiejszej Polski z terenów USRR. Wyposażenie ruchome kościołów w bardzo wielu przypadkach znalazło się na terenie Polski. Potwierdzeniem tego mogą być zabytki sakralne umiejscowione w kościołach m.in. w Tarnoszynie oraz Tomaszowie, pochodzące z kościołów w Belzie, Uhnowie, które trafiły tam po roku 1951 – informacje autora.

⁴⁷ Administratorem parafii w Machnówku był ks. Jan Pawłowski, wikariusz przybyły z Belza. *Kronika Parafii w Machnówku*, s. 24.

⁴⁸ Polskie władze powojenne, również te w powiecie tomaszowskim, w większości przypadków nie ograniczały wiernym obrządku rzymskokatolickiego możliwości korzystania z byłych cerkwi. Pozwalały na ich użytkowanie. Panowało swoiste *status quo*.

wą kościoła w Machnówku⁴⁹ coraz rzadziej pełniła funkcje sakralne. Od pierwszej połowy lat 50. XX wieku cerkiew pozostała opuszczona przez blisko 40 lat. Sporadycznie odbywały się w niej nabożeństwa⁵⁰.

Pod koniec lat 50. i początku lat 60. władze próbują uporządkować stan prawny wszelkich nieruchomości przejętych od związków wyznaniowych. Stąd liczne decyzje administracyjne sankcjonujące status własności. W województwie lubelskim podstawą było orzeczenie Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej, Wydział do Spraw Wyznań w Lublinie z dnia 22 grudnia 1960 r.⁵¹ Na jego podstawie Prezydium Powiatowej Rady Narodowej, Wydziału Rolnictwa i Leśnictwa w Tomaszowie Lubelskim w dniu 17 maja 1962 r. przejęło „na Skarb Państwa wszelkie mienie Parafii Prawosławnej⁵² w Korczminie, pow. tomaszowskiego składających się z gruntów o powierzchni około 67,16 ha z zabudowaniami”⁵³.

Oczywiście władze terenowe informowały wyższe instancje: „[...] cerkiew zajęta samorzutnie, użytkowana przez rzymskich katolików samowolnie”, zob. APZ – Urząd Wojewódzki w Zamościu Wydz. ds. Wyznań, Parafia Lubycza Królewska, sygn.44, poz. 47. Władze pilnowały instytucji swojej własności. Można również podać inny przykład. Gdy ludność osiedlająca się w miejscowościach poukraińskich nie wykazała się przezornością i zastanawiała się nad użytkowaniem byłej cerkwi, władze natychmiast adaptowały dany obiekt dla własnych potrzeb (przykład cerkwi w Krzewicy zamienionej na magazyn, zob. APZ – UW w Zamościu Wydz. ds. Wyznań, Parafia Machnówek, sygn. 55, s. 12).

Z drugiej strony wiele cerkwi popadło w ruinę, bo nikt ich nie chciał użytkować np. Oserdów, Machnówek, Ułhówek.

⁴⁹ Kościół w Machnówku został spalony przez UPA, podczas napadu na wieś w 1944 r., *Kronika Parafii w Machnówku*, 2011 r., s. 17, rkps.

⁵⁰ Potwierdzeniem tego jest informacja z 6 października 1962 r., skierowana do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej, Wydział do Spraw Wyznań w Lublinie, przez administratora parafii w Machnówku ks. Stanisława Pawlinę: „Na podstawie ustnego polecenia Urząd Parafialny w Machnówku pow. Hrubieszów, donosi, że na terenie parafii Machnówek, znajdują się następujące świątynie [...] cerkiew pounicka drewniana w Korczminie, używana na odpusty. Wymaga remontu. Zabytek z XIV-XVI wieku [...]”. APZ – UW w Zamościu Wydz. ds. Wyznań, Parafia Machnówek, sygn. 55, s. 12.

⁵¹ Nr Dz.II.13/104/60 – *Cerkiew Greckokatolicka w Korczminie*, Archiwum Starostwa Powiatowego w Tomaszowie Lubelskim.

⁵² Chodzi tutaj o parafię greckokatolicką, jednakowo błędne określenia parafii greckokatolickich znajdziemy w decyzjach administracyjnych dotyczących nieruchomości sakralnych w Hrebennem i Bełzcu – archiwum autora.

⁵³ Decyzja RLV-Z/5/61 – *Cerkiew Greckokatolicka w Korczminie*, Archiwum Starostwa Powiatowego w Tomaszowie Lubelskim.

Po przejściu świątyni przez państwo pogłębiła się jej dewastacja⁵⁴. W 1966 r. dyrektor Centralnego Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków wydał opinię, iż „stan techniczny cerkwi w Korczminie jest tak zły, że obiekt nie nadaje się już do odbudowy, tym bardziej do konserwacji”⁵⁵. W 1974 r. grupa pomiarowa po wykonaniu inwentaryzacji stwierdziła m.in. całkowite zniszczenie dachu nad prezbiterium, znaczne odchylenie ścian od pionu, brak podłóg, rozstępowanie się konstrukcji – i w efekcie wydała werdykt: „całość jest zniszczona w stopniu niekwalifikującym się do odbudowy, grożąca zawaleniem”⁵⁶. W czerwcu 1982 r. przy Zarządzie Głównym Towarzystwa Opieki nad Zabytkami powstała Społeczna Komisja Opieki nad Zabytkami Sztuki Cerkiewnej, która również daremnie apelowała do organów służby konserwatorskiej o remont cerkwi. Ponownie w kwietniu 1985 r., kilkudziesięcioosobowa grupa byłych mieszkańców wystosowała bezskuteczny list do Ministerstwa Kultury i Sztuki z prośbą o uratowanie ginącej cerkwi⁵⁷.

Apele zostały wysłuchane dopiero w 1990 r., kiedy to Towarzystwo Opieki nad Zabytkami (TONZ) w Warszawie zwróciło się do władz o pozwolenie na prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich. Pozytywną odpowiedzią była decyzja co do rozpoczęcia prac konserwatorskich, którą wydał Wojewódzki Konserwator Zabytków w Zamościu⁵⁸.

W 1992 r. Zarząd Społecznej Komisji Opieki nad Zabytkami Sztuki Cerkiewnej TONZ zwrócił się z wnioskiem do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Zamościu o przyspieszenie procedury wpisu do rejestru zabytków zabytkowej cerkwi w Korczminie⁵⁹. W odpowiedzi Wojewódzki Konserwator Zabytków w Zamościu wszczął postępowanie

⁵⁴ Począwszy od 1955 r. uległa zniszczeniu południowa ściana prezbiterium, w 1959 r. zawaliła się zakrystia, a uszkodzenia oceniono na 30 procent. Cztery lata później, w 1963 r. burza zniszczyła kruchtę (M. Kaniewska, *Cerkiew w Korczminie*, s. 27).

⁵⁵ Tamże, s. 28.

⁵⁶ http://www.korczmin.pl/60_letnia_wojna.htm – dostęp czerwiec 2011 r.

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ Decyzja WKZ w Zamościu, nr 4/90 z dnia 2 stycznia 1990 r., *Karta Obiektu Zabytkowego – Cerkiew Unicka w Korczminie*, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków (dalej – WUOZ) Delegatura w Zamościu.

⁵⁹ We wniosku czytamy m.in.: „[...] Dokonanie wpisu do rejestru zabytków jest koniecznym warunkiem, dla uzyskania dotacji Generalnego Konserwatora Zabytków na remont tej jednej z najstarszych i najcenniejszych cerkwi drewnianych w Polsce” (Pismo do WKZ

nie administracyjne w sprawie wpisania do rejestru zabytków „[...] ruiny d. drewnianej cerkwi greckokatolickiej pw. Objawienia PJNC, zlokalizowanej we wsi Korczmin, gm. Ułhówek, będącej własnością Skarbu Państwa, reprezentowanego przez Urząd Rejonowy w Tomaszowie Lubelskim”⁶⁰.

W dniu 21 października 1992 r. ruina dawnej cerkwi w Korczminie została wpisana do rejestru zabytków województwa zamojskiego pod numer A-501 i pozostała w zarządzie Urzędu Rejonowego w Tomaszowie Lubelskim⁶¹. W 1994 r. Urząd Rejonowy w Tomaszowie Lubelskim wydał decyzję budowlaną zezwalającą na rekonstrukcję cerkwi drewnianej w Korczminie⁶². W latach 1995-1998 remont cerkwi prowadzi TONZ, na zlecenie Urzędu Rejonowego, jako instytucji zarządzającej obiektem w imieniu Skarbu Państwa. W 2001 r. prace remontowe zostały przerwane. Winą za ten stan rzeczy zostały obarczone nowo utworzone Starostwo Powiatowe w Tomaszowie Lubelskim, które – według TONZ – nie wykazuje zainteresowania kontynuacją remontu⁶³.

w Zamościu, nr 071-207/92 – *Karta Obiektu Zabytkowego – Cerkiew Unicka w Korczminie*, WUOZ Delegatura w Zamościu).

⁶⁰ Zaświadczenie D-4000/10/92 z dnia 1 października 1992 r. *Karta Obiektu Zabytkowego – Cerkiew Unicka w Korczminie*, WUOZ Delegatura w Zamościu.

⁶¹ Decyzja nr A-501 z dnia 21 października 1992 r. W uzasadnieniu decyzji Wojewódzki Konserwator Zabytków w Zamościu stwierdza „[...] Jednokopułowa cerkiew drewniana o konstrukcji wieńcowej wybudowana została w 1658 r. i jest najstarszym obiektem cerkiewnym w województwie zamojskim. Z tego też względu ruiny obiektu mają znaczenie dla historii drewnianego budownictwa, a także dla zachowania świadectwa budowli sakralnych obrządku wschodniego na terenie województwa”, *Karta Obiektu Zabytkowego – Cerkiew Unicka w Korczminie*, WUOZ Delegatura w Zamościu.

⁶² Decyzja UAN 7351/513/94 z dnia 8 września 1994 r. – *Cerkiew Greckokatolicka w Korczminie*, Archiwum Starostwa Powiatowego w Tomaszowie Lubelskim.

⁶³ Takie przyczyny przerwania remontu podaje TONZ w piśmie skierowanym do proboszcza parafii greckokatolickiej w Lublinie ks. dr. Stefana Batrucha. Czytamy w nim m.in.: „Remont został przerwany w 1999 roku, ponieważ nowoutworzone Starostwo Powiatowe nie wykazało zainteresowania kontynuacją remontu i nie zleciło Towarzystwu prowadzenia dalszych robót. Pomimo tego, że w 2000 roku, na wniosek Towarzystwa, Generalny konserwator Zabytków przyznał dotację w wys. 60 tys. zł na dokończenie prac konserwatorskich, Starostwo nie podjęło żadnych działań w tym kierunku, choć ekipa remontowa była gotowa do pracy. W tej sytuacji od dwóch lat zabiegamy o przekazanie obiektu wraz z placem budowy i zgromadzonymi materiałami budowlanymi, ale ani Starostwo w Tomaszowie Lubelskim, ani Wojewódzki Konserwator Zabytków nie chce tego od nas przyjąć, oczekując na nowego właściciela obiektu. Z pisma Wikariusza Generalnego Kurii

W dniu 18 czerwca 2002 r. budynek cerkwi w Korczminie formalnie i prawnie powraca do Kościoła greckokatolickiego. Na podstawie umowy darowizny reprezentujące Skarb Państwa Starostwo Powiatowe w Tomaszowie Lubelskim zbyło nieruchomości sakralną na rzecz parafii greckokatolickiej w Lublinie, która opiekuje się świątynią do dnia dzisiejszego⁶⁴. Po pięćdziesięciu pięciu latach historia zatoczyła koło, szczęśliwie dla tej przepięknej nieruchomości sakralnej. Na dzień dzisiejszy w powiecie tomaszowskim Kościół greckokatolicki występuje jako właściciel zabytkowych obiektów sakralnych także w Hrebennem, Siedliskach oraz pochodzącej z terenu powiatu, a ulokowanej w Muzeum Wsi Lubelskiej cerkwi z Tarnoszyna.

PODSUMOWANIE

Od momentu powstania Kościoła greckokatolickiego w Polsce narażony był na liczne ataki ze strony Kościoła prawosławnego, który nie mógł przyjąć do wiadomości odłączenia się dość znaczącej liczby wiernych oraz utraty dóbr materialnych. W czasie swojego istnienia na ziemiach polskich unicy włączani byli na mocy carskich dekretów w struktury prawosławia. Wierni rekrutujący się głównie z ludności ukraińskiej po II wojnie światowej w wyniku Akcji Wisła zostali przesiedleni ze swych domostw, co spowodowało, że parafie greckokatolickie umierały naturalną śmiercią. Grekokatolicy pozostawili po sobie dość znaczną liczbę nieruchomości, które władza ludowa postanowiła znacjonalizować bądź przekazać Kościołowi prawosławnemu.

Dzięki staraniom zwierzchników Kościoła katolickiego w Polsce, wierni tego obrządku nie pozostawali bez opieki duszpasterskiej. Księża pracujący na terenach byłych parafii unickich uzyskali upraw-

Metropolitalnej w Przemyślu ks. E. Popowicza dowiedzieliśmy się o woli przyjęcia cerkwi w Korczminie przez Parafię w Lublinie. Fakt ten przyjmujemy z zadowoleniem, ponieważ ten wyjątkowej wartości historyczny obiekt powinien być we władaniu Kościoła Greckokatolickiego” (Pismo TONZ z dnia 4 lutego 2002 r. do Proboszcza Parafii Greckokatolickiej w Lublinie – Archiwum Parafii Greckokatolickiej Lublinie).

⁶⁴ Akt Notarialny Rep. A Nr 3782/2002, Archiwum Parafii Greckokatolickiej w Lublinie.

nienia do odprawiania nabożeństw w dwóch obrządkach, dla pozostałej tam garstki wiernych.

Na chwilę obecną pozostaje nieuregulowana kwestia mienia Kościoła prawosławnego znajdującego się we władaniu podmiotów należących do Kościoła greckokatolickiego. Ich status prawny ma określić odrębna ustawa, a do czasu jej wydania kościoły mają porozumiewać się między sobą.

Ewolucja statusu cerkwi w Korczminie stanowi doskonały przykład, jak decyzje władz centralnych znajdowały zastosowanie w konkretnych przypadkach. Obecnie właściciele obiektów zabytkowych, do których należy korczmińska świątynia, mogą korzystać z wielu źródeł finansowania, co sprawia, że standard wielu z nich uległ w ostatnim okresie znacznej poprawie.

THE EVOLUTION OF THE LEGAL STATUS OF THE ORTHODOX CHURCH IN KORCZMIN

Summary

Ever since its inception in 1596, the Greek Catholic Church in Poland has been compelled to alter her legal status several times. This was caused by the desire of the Orthodox Church, unable to come to terms with the loss of numerous adherents and property, to seek to incorporate the Greek Catholics back into its structure.

This paper discusses the evolution of the legal status of the property held by the Greek Catholic Church, namely a historical Orthodox church in Korczmin near Tomaszów Lubelski, the Lublin region. The study has been structured into two main parts. The first covers the major facts of the evolving historical and legal aspects of the Greek Catholic Church in Poland; the other shows the outcomes of the research done on the Orthodox church in Korczmin. The authors demonstrate how the central government's decisions affected the status of the property and its owners. Further, they underscore the existing problem of failure to ultimately resolve the legal status of many immovables owned by the Greek Catholic Church, despite the twenty years that have passed since the political transformation in Poland.

Translated by Konrad Szulga